

**UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA-IULIA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL TEOLOGIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

**ÎNDUMNEZEIREA CA PARADIGMĂ TEOLOGICĂ
ÎNTRE CONTEMPLAȚIE ȘI IUBIRE MILOSTIVĂ:
STUDIU COMPARATIV - HERMENEUTIC ASUPRA
ANTROPOLOGIEI RELIGIOASE LA FILON DIN
ALEXANDRIA ȘI
SFÂNTUL VASILE CEL MARE**

- REZUMAT -

Conducător de doctorat:

Pr. Prof. Univ. Dr. Emil JURCAN

Doctorand:

Ciprian-Petrică CHIOREAN

ALBA - IULIA

2026

CUPRINS

CUPRINS	3
LISTA DE ABREVIERI	8
INTRODUCERE.....	9
1. Contextul general și problematica centrală.....	9
2. Delimitări epistemologice și formularea scopului și a obiectivele teologice.....	18
3. Stadiul actual al cercetării și contribuția originală.....	23
4. Principii metodologice și direcții de analiză.....	30
5. Structura lucrării și relevanța demersului.....	34
6. Ipoteza de lucru și criteriul de verificare.....	37
I. ALEXANDRIA— GENEZA UNEI CIVILIZAȚII SPIRITUALE ÎNTRE IUDAISM ȘI ELENISM	39
CONSIDERAȚII PRELIMINARE: PREMISE ISTORICE ȘI RELIGIOASE ALE SINTEZEI FORMATIVE.....	39
1.1. DE LA CONVERGENȚĂ LA SINTEZĂ: PARCURSUL IUDAISMULUI ȘI ELENISMULUI ÎN ALEXANDRIA	41
1.1.1. Construirea identității comunității evreiești alexandrine.....	45
1.1.1.1. Identitatea iudaică — paradigma coeziunii poporului evreu	47
1.1.1.2. Tora - temelia legământului și nucleul identitar	50
1.1.1.3. Templul din Ierusalim— centru cultic și semn al prezenței divine	55
1.1.1.4. Sabatul- ziua sfințită comuniunii cu Dumnezeu.....	60
1.1.2. Alexandria în epoca elenistică: cadru istoric al întâlnirii iudaismului cu cultura greacă.....	65
1.1.2.1. Specificități cultural-filosofice ale Alexandriei elenistice....	71
1.1.2.1.1. Mouseionul (Muzeul) și Biblioteca	73
1.1.2.1.2. Școala Catehetică din Alexandria— Integrarea tradiției filosofiei grecești în teologia creștină	87

1.1.2.1.3. Religia și regalitatea în Alexandria elenistică: de la Serapis la cultul imperial.....	98
1.2. DIASPORA EVREIASCĂ ÎN ALEXANDRIA- ADAPTARE, CONTINUITATE ȘI REZILIENȚĂ ÎN LUMEA MEDITERANEANĂ.....	103
1.2.1. Tradiția mozaică sub presiunea culturii elenistice.....	106
1.2.2. Septuaginta—traducere sacră și reconfigurare a moștenirii iudaice.....	109
1.2.3. Interferențe iudeo—elenistice: tensiuni și sinteze.....	112
1.3. FILON DIN ALEXANDRIA—CONFIGURAȚIA EPISTEMILOGIEI FILOSOFICE IUDAICE.....	115
1.3.1. Repere biografice și formarea intelectuală în diaspora.....	119
1.3.2. Ambasada la Roma- apărarea comunității iudaice.....	122
1.3.3. Filon Iudeul— contemplator al realităților spirituale.....	125
1.3.3.1. Esenienii—paradigmă de nevoiță și viață comunitară.....	126
1.3.3.2. Terapeuții—comunitate a contemplației și a ascezei	128
1.4. Sinteza spirituală iudeo—elenistică și emergența idealului ascetic.....	131

II. COMUNITATEA TERAPEUȚILOR ȘI MONAHISMUL CREȘTIN - ANALIZĂ

EXEGETICO-ASCETICĂ A DINAMICII DUHOVNICEȘTI.....	133
CONSIDERAȚII PRELIMINARE.....	133
2.1. PRACTICI DE NEVOIȚĂ DIN ANTICHITATE ȘI EVOLUȚIA LOR TEOLOGICĂ.....	135
2.1.1 Definiția “ <i>terapeutului</i> ” în viziunea filoniană.....	137
2.1.1.1. Terapeuții — între filosofie și viața contemplativă.....	140
2.1.2. Monahismul creștin — influențe iudaice și delimitări conceptual....	143
2.1.2.1. Originile anahoretismului creștin.....	147
2.1.3. Exercițiul renunțării și disciplina interiorității în contexte religioase: orizontul eliberării.....	151
2.1.4. Modele de nevoiță veterotestamentare.....	153

2.1.4.1. Sfântul Prooroc Ilie — figură paradigmatică, profetică și monastică.....	155
2.1.4.2. Sfântul Ioan Botezătorul - vestitor al pocăinței și precursor al anahorezei.....	158
2.2. SPAȚIUL SACRU ȘI REGIMUL TEOLOGIC AL DESĂVÂRȘIRII DUHOVNICEȘTI: LECTURA TEOLOGICĂ TRANSFORMĂRILOR LĂUNTRICE.....	161
2.2.1. Topografia comunității terapeuților — Lacul Mariotis.....	163
2.2.2. Pustia Egiptului — leagănul monahismului creștin.....	165
2.2.2.1. Spiritualitatea pustiei și anahoreza ca dimensiune ascetică.....	169
2.2.2.2. Deșertul transformat în cetate: Nitria, Kellia și Sketis.....	172
2.3. REGIMUL EXISTENȚIAL AL COTIDIANULUI MONAHAL.....	177
2.3.1. Spațiul austerității: consacrare și orientare spre interior.....	180
2.3.1.1. Locuințele terapeuților— arhitectura vieții sacre.....	182
2.3.1.2. Chilia monahului— spațiu al rugăciunii și al metamorfozei spirituale.....	185
2.3.2. Renunțarea materială și îmbogățirea duhovnicească.....	188
2.3.2.1. Vestimentația austeră: expresie a renunțării și consacrării.....	189
2.3.2.2. Hrana spirituală și regimul alimentar al ascetului.....	192
2.3.3. Articularea zilnică a muncii, rugăciunii și contemplării.....	195
2.3.3.1. Exegeza alegorică și a textelor sacre.....	197
2.3.3.2. Contemplația divinului ca experiență ontologică.....	199
2.3.3.3. Rugăciunea — terapie spirituală și călăuză spre unitate lăuntrică.....	202
2.3.3.4. Regimul relațional dintre activitate și contemplare.....	206
2.3.3.4.1. Munca monahului— dimensiunea liturgică a existenței.....	209
2.3.3.4.2. Rugăciunea ca experiență a dragostei și a veșniciei	
2.3.3.5. Viața comunitară ca școală a iubirii și smereniei.....	212
2.3.3.5.1. Mesele comune— expresie a fraternității ascetice.....	214
2.3.3.5.2. Euharistia— taina vieții consacrate	217

2.3.4. Sinteză: integrarea contemplației în comuniunea eclezială.....	220
---	-----

III. MILOSTENIA CA PARADIGMĂ A IUBIRII APROAPELULUI ÎN OPERA SFÂNTULUI VASILE CEL MARE, ÎN ORIZONTUL

ÎNDUMNEZEIRII.....	223
CONSIDERAȚII PRELIMINARE.....	223
3.1. Filantropia ca hermeneutică a <i>imago Dei</i> în teologia Părinților Capadocien...225	
3.1.1. Sfântul Vasile cel Mare — arhietipul milei ecleziale.....	227
3.1.2. Sfântul Grigorie de Nazianz - dimensiunea teologică a iubirii milostiv.....	229
3.1.3. Sfântul Grigorie de Nyssa -reflecția mistică asupra milei divin.....	231
3.2. Fundamentul ontologic și criteriul soteriologic al slujirii aproapelui în procesul îndumnezeirii.....	232
3.2.1. Precizări terminologice și conceptuale.....	235
3.2.2. Criteriul verificării existenței în Hristos.....	237
3.2.3. Discernământul milosteniei: limite teologice, derive și criterii de autenticitate.....	240
3.3. Antropologia comuniunii: creația ca dar și orientare vocațională spre veșnică.....	243
3.3.1. Valoarea ființei umane în lumina raportului Creator-creație.....	246
3.3.2. Agape ca împlinire al Legii divine.....	249
3.3.3. Participarea la dragostea divină și orientarea spre aproapele.....	252
3.4. Viziunea vasilliană: slujirea concretă și dimensiunea eclezială.....	255
3.4.1. Geneza vocației și formarea eclezială a unui Părinte Capadocian...259	
3.4.1.1. Cezarea Capadociei — matrice eclezială și paradigmă a misiunii episcopale.....	266
3.4.2. Ontologia iubirii trinitare și verificarea eclezială a slujirii.....	269
3.4.3. Vasiliadele — expresia instituțională a diaconiei.....	273
3.4.3.1. Cetatea slujirii ca icoană a comuniunii: modelul vasilian al milosteniei ecleziale în secolul IV.....	278
3.5. Diaconia eclezială contemporană: între compasiune evanghelică și responsabilitate teologică față de aproapele.....	281

3.5.1. Slujirea iubirii ca formă de viață comună: chipul milostivirii față de cel vulnerabil.....	285
3.5.2. Discernământul iubirii într-o lume fragmentată: vulnerabilitate, solidaritate și mărturie profetică	288
3.6. Milostenia ca probă a îndumnezeirii active.....	293
CONCLUZII GENERALE.....	295
BIBLIOGRAFIE.....	298

INTRODUCERE

Argumentarea temei și contextul cercetării

Reflecția asupra îndumnezeirii constituie unul dintre nucleele majore ale antropologiei teologice creștine, întrucât exprimă vocația ultimă a persoanei umane de a participa, prin har, la viața divină. În tradiția patristică răsăriteană, această realitate nu este concepută ca o simplă formulă doctrinară, ci ca un orizont existențial care orientează întreaga experiență spirituală. Îndumnezeirea desemnează astfel transformarea ontologică a omului prin comuniunea cu Cel-Preaînalt, proces în care cunoașterea contemplativă și transfigurarea existenței devin inseparabile.

De-a lungul dezvoltării reflecției teologice, interpretarea acestei realități a fost adesea abordată prin accentuarea unor dimensiuni distincte ale parcursului ascetic: fie prin sublinierea itinerarului contemplativ al cunoașterii divine, fie prin accentul pus asupra disciplinei ascetice sau asupra exigențelor etice ale existenței creștine. O asemenea abordare fragmentară riscă însă să disloce unitatea organică a viziunii patristice, în care orientarea către Absolut și responsabilitatea față de aproapele nu constituie două registre paralele, ci două expresii complementare ale aceleiași transformări interioare.

În contextul actual al cercetării teologice, interesul pentru relația dintre experiența contemplativă și responsabilitatea socială a credinței a cunoscut o intensificare semnificativă, mai ales în cadrul studiilor dedicate spiritualității patristice și formelor istorice de organizare a comunităților creștine. Cu toate acestea, raportul dintre orientarea către realitatea divină și manifestarea concretă a iubirii milostive nu a fost întotdeauna analizat ca o unitate structurală a antropologiei creștine, ci adesea tratat în registre distincte. În acest sens, investigarea modului în care tradiția timpurie articulează această convergență devine relevantă pentru înțelegerea coerentă a idealului îndumnezeirii.

În acest cadru hermeneutic, studiul de față urmărește să evidențieze modul în care tradiția creștină timpurie articulează o relație intrinsecă între cunoașterea teologică și manifestarea concretă a iubirii milostive. Din această perspectivă, apropierea de realitatea divină nu se epuizează în exercițiul interior al contemplației, ci se verifică printr-o configurare a existenței care devine vizibilă în slujirea celuiilalt și în responsabilitatea față de comunitate. Astfel, itinerarul spiritual nu rămâne închis într-o experiență individuală, ci dobândește o dimensiune eclezială și socială.

Pentru a surprinde această dinamică, lucrarea propune o analiză comparativă a trei momente semnificative din dezvoltarea spiritualității creștine: reflecția alexandrină asupra vieții

contemplative, cristalizarea idealului monastic ca formă de organizare a existenței dedicate comuniunii cu transcendentul și sinteza teologică realizată de Sfântul Vasile cel Mare. În această perspectivă, instituția vasiliadelor apare ca expresie istorică a unei teologii în care orientarea către transcendent se traduce într-o formă concretă de solidaritate și slujire, indicând faptul că maturitatea vieții spirituale se confirmă prin capacitatea de a transforma comuniunea cu Izvorul vieții într-o responsabilitate activă față de lume.

Scopul și obiectivele demersului

Scopul fundamental al prezentei cercetări constă în elucidarea modului în care doctrina îndumnezeirii, înțeleasă ca vocație ultimă a persoanei umane în antropologia teologică creștină, se configurează în tradiția patristică timpurie ca o unitate organică între orientarea contemplativă către transcendent și manifestarea concretă a iubirii milostive. Analiza urmărește să evidențieze faptul că participarea omului la viața divină, așa cum este înțeleasă în gândirea teologică răsăriteană, nu poate fi interpretată exclusiv în registrul interiorității spirituale sau al experienței contemplative, ci presupune o transformare integrală a existenței. În această perspectivă, înaintarea spirituală devine recunoscutibilă prin modul în care orientarea către Dumnezeu se traduce în responsabilitate față de aproapele și în slujirea concretă a comunității ecleziale.

În acest cadru conceptual, demersul academic își propune să demonstreze că tradiția patristică nu operează o separare între experiența contemplativă și dimensiunea activă a vieții creștine, ci concepe aceste două coordonate ca aparținând aceleiași dinamici de transfigurare a persoanei. Unirea cu Dumnezeu nu este redusă nici la exercițiul intelectual al contemplației, nici la simpla practică morală a unor acte exterioare, deoarece ambele dimensiuni își primesc sensul deplin numai în interiorul unei antropologii teologice unitare. Astfel, luminarea interioară și dăruirea de sine apar ca două expresii complementare ale procesului prin care omul este chemat să participe la viața divină și să reflecte în existența sa concretă această chemare.

Pentru realizarea acestui scop, studiul urmărește mai multe obiective analitice menite să evidențieze modul în care această perspectivă se configurează în diferite momente ale tradiției creștine timpurii. Un prim obiectiv constă în examinarea cadrului intelectual și spiritual în care mediul alexandrin a pregătit articularea unei viziuni contemplative asupra desăvârșirii umane. În acest context, analiza acordă o atenție specială reflecției filoniene asupra itinerarului interior al sufletului, asupra disciplinei ascetice și asupra orientării contemplative către realitatea divină, evidențiind modul în care aceste elemente pregătesc dezvoltarea unei concepții teologice despre transformarea omului prin apropierea de Dumnezeu.

Un al doilea obiectiv al cercetării urmărește investigarea modului în care această matrice spirituală se reconfigurează în experiența monastică și își găsește o expresie sintetică în gândirea și acțiunea Sfântului Vasile cel Mare. În acest cadru, analiza acordă o atenție deosebită felului în care organizarea comunitară, disciplina eclezială și practica filantropică devin criterii vizibile ale maturității spirituale. Din această perspectivă, instituția vasiliadelor poate fi interpretată nu doar ca o inițiativă socială, ci ca o întrupare istorică a unei teologii în care asemănarea cu Dumnezeu dobândește formă concretă, iar comuniunea cu transcendentul se verifică în responsabilitatea activă față de lume.

Cadrul metodologic

Demersul analitic al acestei lucrări este construit prin articularea mai multor registre interpretative capabile să surprindă complexitatea temei investigate. Abordarea nu urmărește doar descrierea unor autori, contexte sau instituții istorice, ci caută să configureze un cadru coerent în care lectura textuală, reflecția teologică și analiza contextuală converg într-o interpretare unitară a paradigmei îndumnezeirii. În această perspectivă, perspectiva metodologică adoptată integrează dimensiuni istorice, exegetice și teologico-filosofice într-o grilă interpretativă comună, menită să verifice ipoteza centrală a tezei și să permită interpretarea coerentă a surselor analizate.

Un rol determinant îl ocupă abordarea hermeneutică și exegetico-analitică a textelor, aplicată în primul rând corpusului filonian și extinsă ulterior asupra surselor patristice relevante. Interesul interpretativ nu privește exclusiv conținutul doctrinar al acestor texte, ci modul în care structura lor hermeneutică permite articularea unei antropologii orientate spre transfigurare. În acest sens, lectura este realizată simultan în cheie contextuală și teologică, astfel încât conceptele fundamentale să fie înțelese atât în raport cu mediul iudaico-elenistic în care apar, cât și în raport cu modul în care sunt preluate și reinterpretate în tradiția creștină timpurie.

În același timp, studiul asumă o perspectivă comparativă și interdisciplinară, impusă de natura însăși a temei. Analiza pune în dialog domenii precum istoria religiilor, filosofia antică, exegeza biblică și teologia patristică, evitând atât izolarea strict confesională a materialului, cât și reducerea lui la simple analogii tematice. Dimensiunea comparativă nu urmărește stabilirea unor dependențe istorice simplificatoare, ci identificarea convergențelor structurale, a diferențelor de accent și a mutațiilor de sens dintre trei configurații spirituale distincte: orizontul filonian, experiența monastică și sinteza teologică vasiliană.

Un principiu metodologic complementar îl constituie echilibrul dintre analiza diacronică și cea sincronică. Pe de o parte, investigația urmărește evoluția unor teme și structuri de sens de la

mediul alexandrin la monahismul creștin și până la expresia eclezial-filantropică a operei Sfântului Vasile cel Mare; pe de altă parte, fiecare dintre aceste momente este examinat și în coerența sa internă, pentru a evita reducerea lor la o simplă schemă evolutivă. O asemenea dublă perspectivă permite identificarea continuităților și a diferențelor semnificative și oferă cadrul interpretativ în care contemplația, asceza și filantropia pot fi înțelese ca dimensiuni convergente ale itinerarului îndumnezeirii.

Stadiul actual al cercetării

Problematica îndumnezeirii a suscitât un interes constant în cadrul cercetării teologice contemporane, fiind abordată în mod privilegiat în studiile dedicate antropologiei patristice și spiritualității creștine timpurii. În ultimele decenii, numeroase lucrări au evidențiat centralitatea acestui concept în gândirea teologică răsăriteană, insistând asupra modului în care tradiția patristică a înțeles participarea omului la viața divină drept finalitatea ultimă a existenței creștine. În acest cadru, reflecțiile consacrate relației dintre asceză, contemplație și transformarea interioară a persoanei au contribuit la conturarea unei imagini mai nuanțate asupra modului în care idealul desăvârșirii a fost gândit și trăit în primele secole ale creștinismului.

În paralel cu aceste cercetări, studiile consacrate mediului intelectual și spiritual al Alexandriei au analizat în mod amplu contribuția lui Filon din Alexandria la articularea unui orizont de reflecție în care dimensiunea contemplativă a existenței ocupă un loc central. Literatura de specialitate a evidențiat modul în care gândirea autorului alexandrin integrează elemente provenite din tradiția biblică și din filosofia elenistică într-o viziune coerentă asupra itinerarului interior al sufletului, orientat către cunoașterea realității divine. În același timp, cercetările recente au subliniat faptul că această reflecție trebuie interpretată în cadrul mai larg al contextului iudaico-elenistic, în care experiența religioasă și elaborarea filosofică se intersectează într-un mod original.

Un alt domeniu major al cercetării contemporane îl constituie studiile dedicate apariției și dezvoltării monahismului creștin. Analizele istorice și teologice consacrate acestui fenomen au evidențiat rolul decisiv al experienței ascetice în configurarea unei forme de viață orientate către desăvârșirea spirituală. În această perspectivă, literatura de specialitate a examinat atât dimensiunea comunitară a monahismului, cât și modul în care disciplinele ascetice, practica rugăciunii și organizarea vieții comune au fost integrate într-un parcurs coerent de maturizare duhovnicească.

În ceea ce privește opera și activitatea Sfântului Vasile cel Mare, cercetările recente au subliniat contribuția decisivă a acestuia la organizarea vieții monastice și la articularea unei viziuni ecleziale în care experiența contemplativă și responsabilitatea față de aproapele se regăsesc într-o

sinteză originală. Studiile dedicate instituției vasiliadelor au evidențiat caracterul inovator al acestei inițiative, interpretată adesea ca una dintre primele forme de instituționalizare a filantropiei creștine în cadrul comunității ecleziale, precum și modul în care această realizare reflectă o concepție teologică coerentă asupra raportului dintre viața spirituală și slujirea concretă a celuilalt.

În pofida bogăției acestor contribuții, cercetarea contemporană a abordat, de regulă, aceste domenii în mod separat, privilegiind fie analiza tradiției filoniene, fie studiul monahismului, fie examinarea operei vasiliene. Mai rar a fost investigată, într-o perspectivă integratoare, relația structurală dintre reflecția contemplativă, experiența ascetică și expresia instituțională a iubirii milostive. Tocmai în această direcție se situează demersul prezentei lucrări, care urmărește să evidențieze convergența acestor dimensiuni în cadrul unei lecturi teologice unitare a idealului desăvârșirii.

Delimitările analizei

Din punct de vedere tematic, lucrarea nu urmărește o tratare exhaustivă a întregii tradiții patristice referitoare la îndumnezeire, ci se concentrează asupra acelor repere care permit evidențierea legăturii dintre orientarea contemplativă a existenței și expresia concretă a iubirii milostive. În acest cadru, atenția este acordată în mod prioritar reflecției filoniene, experienței monastice timpurii și sintezei vasiliene, deoarece aceste trei configurații fac posibilă urmărirea unei linii de dezvoltare în care desăvârșirea spirituală nu rămâne închisă în interioritate, ci dobândește expresie comunitară și instituțională. Alegerea acestui nucleu tematic răspunde, așadar, unei necesități de concentrare hermeneutică și nu intenției de a substitui amploarea întregului câmp patristic.

Sub aspect cronologic, investigația este circumscrisă intervalului care pornește din mediul alexandrin elenistic și ajunge până la secolul al IV-lea creștin, moment în care opera și activitatea Sfântului Vasile cel Mare conferă acestei dinamici o formă eclezială și filantropică de mare densitate teologică. Stabilirea acestui cadru temporal permite urmărirea unor continuități și reconfigurări semnificative fără a dispersa demonstrația într-o panoramă istorică excesiv de largă. În felul acesta, parcursul propus rămâne suficient de cuprinzător pentru a surprinde geneza și maturizarea unei anumite viziuni asupra desăvârșirii, dar suficient de riguros delimitat pentru a evita diluarea centrului problematic.

Din punct de vedere metodologic și conceptual, demersul de față nu se constituie nici ca istorie completă a monahismului, nici ca inventar general al instituțiilor filantropice creștine, nici ca trecere exhaustivă în revistă a tuturor formulărilor patristice despre îndumnezeire. Interesul său

principal constă în interpretarea acelor texte, experiențe și forme de organizare spirituală care permit surprinderea unei convergențe structurale între contemplație, asceză și slujirea aproapelui. Tocmai această opțiune de lectură impune și limita fundamentală a lucrării: nu extensia materialului este decisivă, ci relevanța lui pentru demonstrarea unității interne dintre transformarea lăuntrică a persoanei și expresia sa eclezială, comunitară și filantropică.

Structura tezei

Lucrarea este organizată într-o arhitectură tripartită, precedată de o introducere metodologică amplă și urmată de concluziile generale. Introducerea stabilește cadrul conceptual al demersului, prezentând contextul problematic al temei, delimitările epistemologice și formularea obiectivelor teologice ale lucrării. În același timp, sunt discutate stadiul actual al cercetării, principiile metodologice care ghidează analiza și ipoteza de lucru prin care se urmărește verificarea relației dintre experiența contemplativă și expresia concretă a iubirii milostive. Această secțiune pregătește terenul pentru parcursul analitic al capitolelor următoare, clarificând direcția teologică și hermeneutică a întregii investigații.

Prima parte a tezei, intitulată „Alexandria — geneza unei civilizații spirituale între iudaism și elenism”, investighează contextul istoric și religios în care se conturează sinteza culturală iudeo-elenistică. Analiza urmărește evoluția comunității iudaice din Alexandria și modul în care identitatea religioasă a diasporei se configurează în dialog cu mediul intelectual al lumii elenistice. Sunt examinate elementele constitutive ale identității iudaice – Tora, templul și practica sabatului – precum și modul în care acestea funcționează ca repere de coeziune spirituală în contextul pluralismului cultural al metropolei alexandrine.

În continuarea acestei analize, capitolele dedicate mediului intelectual al Alexandriei evidențiază rolul instituțiilor culturale și al tradiției filosofice grecești în formarea unui spațiu de întâlnire între iudaism și elenism. În acest cadru este analizată contribuția lui Filon din Alexandria, a cărui operă reprezintă una dintre cele mai importante încercări de articulare a unei sinteze între exegeza biblică și reflecția filosofică. Prin interpretarea alegorică a Scripturii și prin orientarea contemplativă a gândirii sale, Filon conturează o viziune spirituală care va influența, direct sau indirect, dezvoltările ulterioare ale tradiției creștine.

Partea a doua a tezei, intitulată „Comunitatea terapeuților și monahismul creștin — analiză exegetico-ascetică a dinamicii duhovnicești”, investighează configurarea unui mod de viață orientat către nevoiță și interiorizare. Analiza pornește de la descrierea comunității terapeuților în scrierile filoniene și examinează modul în care aceste comunități contemplative pot fi interpretate în raport

cu dezvoltarea monahismului creștin. Sunt discutate practicile de renunțare, disciplina interiorității și modelele ascetice prezente în tradiția biblică, precum figurile profetice ale lui Ilie și Ioan Botezătorul, care oferă repere pentru înțelegerea vocației anahoretice.

În continuarea acestei secțiuni, lucrarea analizează transformarea pustiei egiptene într-un spațiu privilegiat al experienței monahale și modul în care viața ascetică se organizează în jurul unei dinamici care integrează munca, rugăciunea și contemplația. Sunt examinate structurile cotidiene ale vieții monahale, de la organizarea locuinței și regimul alimentar până la practica exegezei biblice și a rugăciunii continue. Prin această analiză este evidențiat modul în care experiența monastică configurează o antropologie spirituală orientată către transformarea lăuntrică și către comuniunea eclezială.

Partea a treia a tezei, „Milostenia ca paradigmă a iubirii aproapelui în opera Sfântului Vasile cel Mare, în orizontul îndumnezeirii”, explorează dimensiunea eclezială și socială a desăvârșirii spirituale. Analiza se concentrează asupra reflecției teologice a Părinților capadocieni, în special asupra modului în care iubirea milostivă este interpretată ca expresie a participării la viața divină. În acest context sunt discutate fundamentele ontologice și soteriologice ale slujirii aproapelui, precum și relația dintre antropologia comuniunii și practica filantropică.

Ultima parte a analizei este dedicată operei și activității Sfântului Vasile cel Mare, interpretată ca expresie concretă a unei teologii în care viața contemplativă și responsabilitatea față de aproapele se întâlnesc într-o sinteză coerentă. Sunt examinate instituțiile caritative create de episcopul capadocian, în special complexul vasiliadelor, considerat una dintre cele mai importante forme de organizare a filantropiei creștine din Antichitatea târzie. Prin această analiză, lucrarea evidențiază modul în care milostenia devine criteriul concret de verificare a participării la viața divină și expresia unei antropologii teologice orientate către comuniune.

Contribuțiile originale ale cercetării

Demersul prezent își propune să clarifice raportul dintre dimensiunea contemplativă a vieții spirituale și expresia comunitară a iubirii lucrătoare în cadrul teologiei îndumnezeirii. Prin analiza comparativă a registrelor noetic, ascetic și eclezial-filantropic este conturată o perspectivă integratoare asupra desăvârșirii creștine, capabilă să depășească atât interpretările care privilegiază exclusiv interioritatea spirituală, cât și lecturile care reduc experiența filantropică la o simplă dimensiune socială sau instituțională.

Un prim rezultat al analizei constă în formularea unui cadru hermeneutic integrativ care corelează reflecția filoniană asupra raportului dintre suflet și Logos, experiența ascetică a tradiției

monahale și articularea eclezial-filantropică realizată de Sfântul Vasile cel Mare. În această perspectivă, cele trei registre sunt interpretate nu ca etape istorice succesive, ci ca expresii teologice convergente ale aceleiași finalități spirituale. O asemenea corelare permite depășirea fragmentării tematice a literaturii de specialitate și oferă o grilă interpretativă prin care unitatea structurală a itinerarului îndumnezeirii devine mai clar inteligibilă.

O direcție interpretativă majoră privește reevaluarea interpretărilor dominante referitoare la opera lui Filon din Alexandria. În locul lecturilor care reduc gândirea filoniană la o sinteză filozofico-morală de tip platonico-stoic, studiul evidențiază rolul exegezei alegorice ca mecanism formativ al interiorității spirituale. Alegoria apare astfel nu ca ornament conceptual al unui sistem filosofic, ci ca practică hermeneutică orientată către transformarea existenței și configurarea subiectului credincios în raport cu Logosul divin.

Un câștig metodologic al studiului se referă la reformularea metodologică a comparației dintre tradițiile analizate. În locul ipotezei unei filiații directe între comunitatea terapeuților și monahismul creștin, analiza propune o lectură comparativă orientată către identificarea convergențelor de finalitate spirituală. Această perspectivă permite interpretarea asemănarilor fără a transforma analogia în dependență istorică și fără a estompa diferențele confesionale sau contextuale dintre tradițiile examinate.

Rezultatul principal al tezei constă în formularea unui criteriu teologic de verificare a îndumnezeirii. Participarea la viața divină nu este evaluată exclusiv prin intensitatea experienței contemplative sau prin performanța ascetică individuală, ci prin capacitatea acesteia de a genera o formă stabilă de comuniune și responsabilitate eclezială. În această lumină, filantropia nu apare ca extensie morală a vieții spirituale, ci ca probă ecleziologică a theōsis, în care iubirea lucrătoare devine expresia concretă a participării la viața divină.

Concluzii

Investigația realizată în cadrul acestei lucrări a urmărit clarificarea raportului dintre orientarea contemplativă a vieții spirituale și expresia comunitară a iubirii lucrătoare în cadrul teologiei îndumnezeirii. Studiul comparativ al reflecției filoniene, al experienței monahale și al sintezei capadociene a evidențiat existența unei convergențe funcționale între registre distincte ale tradiției spirituale. Această convergență nu se explică printr-o succesiune cauzală sau prin dependențe istorice directe, ci prin orientarea comună către o finalitate spirituală în care transformarea interioară a persoanei se articulează cu responsabilitatea comunitară și eclezială.

Rezultatul teologic central al cercetării constă în formularea unui criteriu de interpretare a îndumnezeirii care depășește opoziția dintre experiența contemplativă și implicarea comunitară. Participarea la viața divină nu poate fi evaluată exclusiv prin intensitatea trăirii interioare sau prin performanța ascetică individuală, ci prin capacitatea acesteia de a genera forme stabile de comuniune și responsabilitate eclezială. În această perspectivă, filantropia nu apare ca extensie morală a vieții spirituale, ci ca expresie ecleziologică a participării la viața divină și ca probă concretă a maturității spirituale.

Prin corelarea registrelor noetic, ascetic și eclezial-filantropic, teza propune un model interpretativ capabil să depășească separarea artificială dintre interioritatea contemplativă și responsabilitatea comunitară a credinței. Îndumnezeirea devine astfel inteligibilă ca proces integrator al existenței, în care transformarea personală și comuniunea eclezială se confirmă reciproc și conferă consistență teologică viețuirii creștine.

